

2.3.3. Дніпровська басейнова екосистема

Дніпро (давньогрецьке “Борисфен” – той, що тече з півночі; старослов’янське – “Славутич”) – третя за показниками ріка Європи (після Волги і Дунаю). Басейн Дніпра лежить у зонах мішаних лісів, лісостеповій і степовій. Дніпро – типова рівнинна ріка. У верхів’ї тече долиною завширшки до 2 км, річище звивисте, ширина до 30 м. Нижче м. Дорогобужа ширина долини зростає до 3-10 км, річища – до 40-125 м. На території України річище Дніпра звивисте, утворює рукави, багато перекатів, островів і обмілин. Ширина долини збільшується до 18, заплава – до 12 км. Нижче Києва долина Дніпра асиметрична: праві схили круті і високі, ліві – низькі і пологі, з заплавними луками. Вздовж Придніпровської височини річище відхиляється на південний схід. Між Дніпропетровськом і Запоріжжям ріка перетинає Український щит, тут до спорудження греблі були Дніпровські пороги.

Далі Дніпро тече Причорноморською низовиною – в гирлі ріка утворює чисельні рукави та протоки.

Найрозвинутіша річкова сітка у басейні Дніпра – пересічно $0,39 \text{ км/км}^2$ – спостерігається в межах зони мішаних лісів. Головні притоки тут – Березина, Прип'ять, Сож, Десна. Нижче густина річкової сітки зменшується до $0,2 \text{ км/км}^2$. На півдні вона зовсім незначна – менше $0,1 \text{ км/км}^2$. Основні притоки – Тетерев, Рось, Тясмин, Базавлук, Інгулець, Трубіж, Сула, Псел, Ворскла, Оріль, Самара. Всього в басейні Дніпра близько 22 тисяч водостоків, серед яких 89 – ріки завдовжки 100 і більше кілометрів. На території України річкова сітка басейну Дніпра нараховує 1923 річки довжиною більше 10 кілометрів і 18493 річок менших. Загальна довжина річкової сітки дорівнює 104576 кілометрів.

Живлення Дніпра мішане. У верхній частині басейну переважає снігове (близько 50%), на дощове і підземне припадає відповідно 20 і 30 відсотків. Нижче, в межах степової зони, частка снігового живлення зростає до 85-90%, а дощового майже немає. Близько 80% річного стоку ріки формується у верхній частині басейну. Пересічна річна витрата води біля Києва – 1370, у гирлі – $1700 \text{ м}^3/\text{с}$.

Водний режим Дніпра визначається добре вираженою весняною повінню і низькою літньою меженню (з періодичними дощовими паводками). Нижче наведені показники стоку Дніпра біля Києва.

Місяць року	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Доля стоку (%)	6	8	24	19	8	7	5	4	4	4	5	6

Спостерігаються значні коливання потужності весняних повеней і річних стоків Дніпра в різні роки. Якщо в 1845, 1917, 1931, 1970 роках весною мимо Києва протікало 19-20 тис. $\text{м}^3/\text{с}$, то в 1815, 1842, 1863, 1921 роках – лише $500\text{-}600 \text{ м}^3/\text{с}$.

У басейні Дніпра росте майже 30 деревних порід, які утворюють ліси різних типів. За площею, яку посідає, на першому місці знаходиться сосна звичайна. Друге місце посідає дуб звичайний. Своєрідні ліси на берегах річок. У прирусловій частині заплави на пілуватому-піщаних та супіщаних дерново-підзолистих алювіальних ґрунтах утворюються вербові та тополеві ліси. В центральній частині заплав усіх річок та притерасній частині незаболочених лісостепових

та степових річок трапляються дубові ліси. В притерасній частині заплави поліських і лісостепових річок формуються вільхові ліси. В нижній течії, зокрема в гирловій області, поширені лише вербові ліси.

Загальна закономірність розміщення лісів у заплавах річок від прируслової до притерасної частин така: зарості верб – осока або осики – в'яза – дуба – вільхи. Заплавні вербові ліси трапляються у вигляді вузьких смуг вздовж русел річок переважно в лісостеповій та степовій областях.

У *трав'яному покриві* переважає в перезволожених умовах очерет або осока гостровидна, а у вологих – пирій або кунічник наземний. Далі від русла зростають осоки молоді або середньовікові ліси з ожиною звичайною, пирієм або кунічником наземним у *трав'яному покриві*.

Дніпровська басейнова екологічна система розташована в зоні помірною кліматичного поясу. Внаслідок великої протяжності екосистеми температурний режим і кількість опадів у різних місцях басейну відрізняються. Як приклад у табл. 2.12 наведені середні за багато років спостережень закономірності зміни температури повітря та кількості опадів у середній центральній частині екосистеми – біля м. Запоріжжя.

Таблиця 2.12
Зміна температури і атмосферних опадів

Показник	Місяць року												Сума за рік
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Температура (°C)	-4	-4	0	+7	+15	+21	+23	+20	+14	+7	+2	-2	–
Опади (мм води)	25	21	30	26	36	61	53	26	21	22	27	27	375

Контрольні запитання і завдання

1. Розробити карту-схему дніпровської екологічної басейнової системи.
2. Розробити ієрархічну схему дніпровської басейнової системи.
3. Знайти на карті місцезнаходження Дніпровських порогів і пояснити причину їх утворення.
4. Що таке “густина річкової сітки”?

5. Чим пояснити зменшення густини річкової сітки з півночі на південь?
6. Які існують види живлення Дніпра?
7. В якій частині Дніпра формується головна доля стоку води, і чому саме там?
8. Відобразити графічно закономірність розташування рослинності у заплаві річки.